

**Ірина Бура**, викладач кафедри практики англійської мови  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка

## **СИСТЕМАТИЧНА САМООСВІТА ЯК СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНІ КОСАЧІВ**

*У статті розглядається проблема виховання у сім'ї Косачів, де росло шестеро дітей; показано виховання як багатогранний процес, спрямований на формування особистості, проаналізовано національне виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, обґрунтовано, що систематична самоосвіта зміцнювала волю, розвивала цілеспрямованість у дітей Косачів.*

**Постановка проблеми.** Родина – колиска духовного народження людини. Різноманіття стосунків між її членами, оголеність і безпосередність почуттів одне до одного, велика кількість різних форм виявлення цих почуттів, жива реакція на найдрібніші деталі поведінки дитини – все це створює максимально сприятливе середовище для нагромадження фактів і спостережень, що кристалізується потім у нову і неповторну особистість.

Великого значення сім'я Косачів надавала вихованню дітей. На їхню думку потрібне керівництво дітьми з боку батьків, формування їхніх моральних якостей і норм поведінки; батьки повинні розвивати у дітей прагнення до пізнання природи і життя. Особлива роль у сімейному вихованні у родині Косачів надавалася обидвом батькам.

**Аналіз останніх досліджень.** Методи сімейного виховання, деталі повсякденного спілкування, в яких народжується взаєморозуміння, йде важкий і радісний процес виховання людини містяться у системі безперервної педагогічної освіти. Безпосередній вплив на виховання своїх дітей, ознайомлення їх зі скарбницею світової культури, формування активної життєвої позиції, залучення їх до вивчення історичного минулого, турботи про розвиток здібностей дітей – все це було у педагогічній системі родини Косачів (П. Овчаренко, Т. Скрипка, В. Струманський, І. Шуманська).

**Мета статті** – показати, який вплив на виховання дітей у родині Косачів мали і Петро Антонович Косач, і Ольга Петрівна (Олена Пчілка). Як вони виховували дітей у дусі поваги і любові до праці, готували їх до суспільно корисної діяльності, привчали до порядку, дисципліни, дбали про їхній фізичний розвиток, створювали необхідні умови для здобуття освіти, своїм ставленням до праці і громадських обов'язків показували дітям приклад у всьому.

**Виклад основного матеріалу.** У 1868 році Петро Антонович Косач одружується з Ольгою Петрівною Драгомановою. Утворилася нова сім'я, в якій згодом народилося шестеро дітей: Михайло, Лариса, Ольга, Оксана, Микола й Ісидора.

Основи трудового навчання закладаються в родині. Як і будь-яка інша моральна цінність, працьовитість формується у процесі виховання, процесі складному і багатогранному. Діти в сім'ї Косачів жили в середовищі діячів культури, в колі громадських прагнень. У родині Косачів панувала любов до усної народної творчості, уважне ставлення до книги, до побуту народу, до інтересів визвольного руху. Діти подружжя Косачів знаходили собі друзів серед селянських дітей. Бо так велося у родині: не було панського ставлення до селян. Вони були добрими сусідами, а діти – друзями.

У родинному колі, де росте шестеро дітей, все сприймається через авторитети батька і матері. За даними сучасних українських соціологів, середньостатистичний український батько приділяє дитині чотири хвилини на день. У сім'ї Косачів і батько, і мати однаково приділяли увагу своїм дітям. Вони були особливими авторитетами, і взірцем для своїх дітей.

Батько Лесі Українки – Петро Антонович Косач здобув освіту у Чернігівській гімназії, де його вчителем словесності був Леонід Глібов. Дуже багато байок свого вчителя він знав напам'ять. Навчався Петро Косач у Петербурзькому університеті, але був відрахований. Пізніше він продовжив навчання у Київському університеті. Петро Косач дуже любив читати. Він був чудовим декламатором, знав багато казок, знав напам'ять "Руслана і Людмилу" О.С. Пушкіна. Його улюбленим письменником був Салтиков-Шчедрін.

Петро Антонович був дбайливим і добрим батьком, він дуже любив своїх дітей, для яких

## СИСТЕМАТИЧНА САМООСВІТА ЯК СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНІ КОСАЧІВ

був щирим порадиником і другом у житті. Любили діти слухати розповіді батька про людей, про різні події, про полювання на вовків, лисиць, зайців або про красу рідного лісу у різні пори роки. Перші уроки риторики діти одержали від батька.

Мати Лесі Українки – Ольга Петрівна Косач, яка під псевдонімом Олена Пчілка виступала як письменниця, етнограф, публіцист, громадський діяч, журналіст, видавець. Олена Пчілка підтримувала дружні і творчі зв'язки з М. Лисенком, М. Старицьким, І. Франком та багатьма іншими митцями. Вона виховувала у своїх дітях любов і пошану до рідного слова, дбайливо ставилася до їхньої освіти.

Ще одним незаперечним авторитетом у сім'ї Косачів була бабуса – Єлизавета Іванівна Драгоманова. Вона була дочкою полтавського дворянина Івана Цяцьки, а одружилася вона з Петром Якимовичем Драгомановим. У родині Драгоманових існували глибокі культурні традиції, в ній була любов до передової української і російської літератури, народної творчості, етнографії.

Єлизавета Іванівна Драгоманова вела листування з дітьми й онуками, вона була для них порадиницею, допомагала їм і матеріально. У листах до бабусі Є. І. Драгоманової Леся Українка дякує їй за подарунки, просить вибачення за те, що вчасно не відповіла на лист, розповідає з любов'ю про своїх молодших сестричок і братика: "Простіть мене, що я до Вас не писала, все ніяк не зберусь. Спасибі Вам за плаття, чулки і гроші..." [1, 13].

Сім'я – це перша школа освіти і виховання, тут формуються основи особистості дитини. У сім'ї Косачів усі шестеро дітей здобули освіту, тут був сприятливий мікроклімат для їхнього розвитку.

Леся Українка через хворобу, через те, що часто була прикута до ліжка, не могла відвідувати школу. Освіту вона здобула вдома, багато здобула самоосвітою "Ми вчимося дома, до нас ходить учитель-студент, і ходить до нас кожний день; і я ще беру уроки на фортепіано і ходжу раз в неділю" [1, 11].

У родині Косачів діти отримали ґрунтовну освіту і підготовку до навчання вдома, наприклад, Михайло поступив відразу до 5-го класу Холмської гімназії, Ольга – до 7-го класу Київської гімназії, Оксана й Ісидора – до 4-го класу Київської гімназії, тільки Микола вчився у гімназії з 1-го класу: "Милая бабушка, недавно приїхав до нас Миша, видержавши екзамени, і тепер буде у нас ціле літо" [1, 16].

Родина Косачів належала до тих родин, які розмовляли українською мовою. У сім'ї панував культ української мови, і діти разом з материнсь-

ким молоком вбирали любов і пошану до рідного слова.

У Косачів була велика бібліотека, і діти любили читати. Тут були твори Т.Г. Шевченка, М.Г. Чернишевського, Салтикова-Щедріна. У 13 років Леся Українка була читачем бібліотеки Київського університету. Для родини Косачів присилали книжки і М. Драгоманов: "Книжки Ваші я всі прочитала, і вони мені дуже сподобались, збираюся навіть дещо перекладати. Найбільше мені згодився словар, бо я почала переводити "Одіссею" і вже переложила дві рапсодії, але тепер мусила все залишити, бо часто слабувала, і всі мені толкують, що я повинна жити рости́нним життям, я стараюся, але не можу зовсім обернутись в рости́ну" [1, 20].

Читання спонукало дітей висловлювати свої судження, давати тому чи іншому явищу, вміти робити певні висновки: "Ліля дуже зраділа, як почула, що ти їй купив Шекспіра, і сказала, що тебе любить; як прочитали твоє питання про її учіння – вона незабаром попросила у мами бума́ги та тетрадь для диктовки. Хотіла б я знати, од чого ти вибрав для Лілі і́менно Шекспіра?" [1, 21].

У сім'ї Косачів діти збагачувалися знаннями з науки, мистецтва, світової літератури. Діти вивчали іноземні мови: німецьку, французьку, грецьку, латинську, польську, англійську та багато інших. І тут їхнім вчителем була мати: "Мама учить мене по-французики і по-німецьки" [1, 15].

Олена Пчілка виховувала дітей у любові до рідного слова і народу. Діти змалечку одягалися в народні костюми, плели і носили віночки з польових квітів, співали українських пісень. Збереглась фотографія, де ми бачимо: маленька Леся Українка у вишитій сорочечці і фартушку, з віночком квітів на голові й грабельками у руці. У листі до бабусі Лесі Українка розповідає про родинні справи, про сестричок Лілю, Оксану та братиків Михайла і Миколу. З особливою теплотою говорить про Миколку: "Він дуже веселий і здоровий хлопчик, його вже одлучили, а перед тим, як одлучити, зняли з нього портрет, на котрім він дуже добре вийшов: сидить сам на стулі в вишитій сорочці і в штанах" [1, 19].

Діти в родині Косачів зростали у праці. Змалечку вони працювали в квітнику, на городі, годували домашню птицю, допомагали мамі збирати ягоди і варити варення, вміли вишивати: "Нам треба багацько робити, бо ми насадили садок, і хоть не всі дерева, як перше, а все-таки треба поливать. Ми насіяли багацько цвітів, котрі теж треба поливать" [1, 21]. Усі діти старанно вико-

## СИСТЕМАТИЧНА САМООСВІТА ЯК СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНІ КОСАЧІВ

нували обов'язки, які на них були покладені: "Ліля у нас хазяйка: годує індиків, качок і голубів; щодня після снідання зо мною вчиться..." [1, 19].

Патріотичне виховання займає чільне місце у родині Косачів. Батьки посіяли у серця своїх дітей любов до рідної землі, до України. Особливо людина відчуває тугу за Батьківщиною, коли вона далеко від неї. Це завжди відчували діти Косачів, коли були далеко від батьківського порогу: "Краще б я хотіла тепер бути коло Вас, у ваших лісах, аніж отут "ходити понад лиманами..." [1, 109]. Усі діти Косачів у майбутньому працюють для свого народу, його добробуту.

Подружжя Косачів дбало, щоб дати дітям добру освіту, естетично виховати їх, розвивати в них літературний смак і талант: "Давніше я ходила на два концерти, на перший ходили: я, мама і Миша, а на другий тільки я і мама [1, 13].

У сім'ї Косачів, на мою думку, релігія мала значний вплив на виховання дітей, бо ще Сократ говорив, що наймудріші і найсильніші народи є водночас найбільш релігійними. Послуговуючись нині епістолярною спадщиною Лесі Українки, ми можемо говорити, що діти Косачів мали релігійні знання: знали Біблію, на Чесного Хреста Леся з мамою і сестрою були у Холмі на храмовім святі, іконку, яку подарувала бабуса, Леся Українка носила при собі, вінчалися у церкві (збереглося свідоцтво про шлюб брата Михайла). Діти знали, коли у них День Ангела. У листі від 24 липня 1891 року з Євпаторії Леся Українка пише: "Люба Олеся! Поздоровляю тебе і мамочку-голубочку з іменинами, бажаю вам щастя і долі по сей і той бік кордону" [1, 97].

Коли родина Косачів жила у Києві, то вони спілкувалися з М. Старицьким, М. Лисенком, вони були близькими родичами, дружили між собою ще з юності. Такі ж теплі, щирі, сердечні склалася і у дітей Косачів з своїми двоюрідними сестрами і братами: "Святий вечір! ...Щиро поздоровляю Вас і Лиду з малим Лідиком. Нехай він росте своїй країні на славу та родині на втіху" [1, 44].

У сім'ї Косачів завжди високо цінували Тараса Григоровича Шевченка, перед ним схиляли голову. Разом з батьками діти брали участь у Шевченківських роковинах: "На празники я нікуди не ходила, бо іще слаба, а тепер позавчора ранком справляли Шевченкові роковини, то я ходила, Миша і Ліля, ми там читали стихи" [1, 13].

Між дітьми родини Косачів були теплі й дружні стосунки. Вони завжди хвилювались, підтримували, допомагали, давали поради один одному. Ця любов тривала ціле життя. А скільки зменшено-пестливих імен було у кожного з них:

Михайло – Мака, Миша, Кна-Кна;

Лариса – Зеїчка, Лося;

Ольга – Зірка, Лілея, Лілія, Лічик, Олег, Олеся, Пуц, Пуцик;

Оксана – Марочка, Марусечка, Марця, Тамара, Тamarця, Уксу;

Микола – Кахота, Кахоточка, Кох, Кохіня, Кукота, Микулько, хлопчик;

Ісидора – Біла Гусь, Гусінька, Гуся, Дора, Дроздик, Дроздонь, Патик, Патя, Мала.

Михайло Косач – це старший брат Лесі Українки. Його дитинство минуло у товаристві сестри Лесі, з якою вони були нерозлучні: разом бавились, разом читали, разом вчилися. Їх двох називали жартома одним спільним іменем "Мишолосіє". Класичну гімназію Михайло закінчив із срібною медаллю і незабаром став студентом на математичному відділенні фізико-математичного факультету Київського університету. Михайло захоплювався громадською і літературною діяльністю. Ольга Петрівна Косач і Леся Українка причетні до захоплення Михайла літературою, фольклором, етнографією. Подружжя Косачів турбувалося про освіту народу, займалося популяризацією української культури, вони завжди співчутливо ставилися до селян, допомагали їм. Оці благородні зерна Косачі засівали в душах своїх дітей. Їхній син Михайло виріс людиною широких зацікавлень, гуманістом, борцем. Він був патріотом, який глибоко переживав гноблення народу, шукав шляхів боротьби за соціальне і національне визволення. Одного разу Михайло подарував сестрі Лесі світлинку, на звороті якої зробив напис: "Тільки у борні життя і щастя".

Олена Пчілка постійно підтримувала літературні вправи сина. У літературі Михайло Косач виступав під псевдонімом "Михайло Обачний".

І Михайло Косач, і Леся Українка входили до гуртка "Плеяда". Серед молодих людей гуртка були Володимир Самійленко, Євген Тимченко, Олександра Судовщикова, Людмила Старицька, Маргарита Комарова, Максим Славинський, Іван Стешенко. Гурток "Плеяда" задумав широку перекладацьку діяльність. Багато із задуманого вдалося втілити в життя.

Зберігся лист від 8 – 10 грудня 1889 року Лесі Українки до брата, де вона подає список авторів, що їх мають перекласти українською мовою. Лист можна назвати грандіозною програмою. Цей лист вона підписує: "Твоя сестра і товаришка Леся". Не лише сестра, а й товаришка. Цим словом багато сказано.

Листи Олени Пчілки до сина дуже ніжні, прохальні, коли мова йде про навчання Михайла в Київському університеті або про його здоров'я.

